

Frihet eller demokrati? Ett svar till Lars O Ericsson

Lars O Ericsson (LOE) har skrivit en uppsats med titeln "Om politikens gränser – en kritik av den rena intoleransen". Uppsatsen refererar och diskuterar olika uppfattningar jag i olika sammanhang framfört om förhållandet mellan demokrati och frihet. Då jag läser LOE:s uppsats kan jag för mitt inre öga se hur hans kinder glöder och jag kan för mitt inre öra uppfatta hur hans röst glider upp i falsett. Han måste ha varit förfärligt arg när han skrev sin uppsats. Delvis kan jag förstå hans ilska. Det är bitvis rysliga åsikter han polemiserar emot. Men till trots för att han tillskriver mig dem, har jag aldrig uttryckt merparten av dem. Han måste ha varit bra ilsken redan när han började läsa vad jag skrivit i detta ämne. Hur har han eljest kunnat läsa så slarvigt? Inte nog med att han sökt pracka på mig kontroversiella ståndpunkter som jag aldrig uttryckt. Han *missar* också av bara farten sådant, som *borde* ha uppväckt hans vrede. *Det* kan jag inte alls förstå.

Nu finns det ju nästan ingenting tråkigare än att läsa skrifter där en författare lägger ut texten om hur han missförstås, om hur skenbara fall av oenighet kan upplösas osv. Därför klarar jag av den sidan av min uppgörelse med LOE i ett speciellt appendix. Här ska jag i stället koncentrera mig på vad jag uppfattar som reell oenighet oss emellan.

1. Vad är frihet?

Då jag i olika sammanhang skrivit om demokrati, och pläderat för "demokrati" i en *direkt* bemärkelse av *obegränsad majoritetsstyrelse* (som när det gäller staters styrelse bäst realiserar genom ett rådssystem) har jag ofta mötts av invändningar med innebörden att *friheten* skulle hotas av det system jag förordar. För enkelhets skull ska jag i fortsättningen referera till "demokrati" i den mening som jag förordar, som "folkvalt". Är det då riktigt att folkvalt på något vis skulle hota eller vara oförenligt med frihet?

Vill man besvara den frågan på ett tillfredsställande sätt bör man nog göra åtminstone lika klart vad man menar med "frihet" som jag sökt göra beträffande ordet "demokrati".

Ordet "frihet" brukas i högst olikartade sammanhang och för att formulera skilda frågeställningar. Låt oss se på några exempel.

(1) "*Frihet*" i betydelsen av *handlingsfrihet*. Antag att en person P väljer mellan två handlingsalternativ, h_1 och h_2 , och att han faktiskt utför h_2 . Om nu P i stället för att göra h_2 hade kunnat göra h_1 så skulle vi kunna säga att P ägde handlingsfrihet med avseende på de två alternativen h_1 och h_2 . Men vad betyder det närmare bestämt att P "kunde" ha gjort h_1 i stället för h_2 , som han faktiskt gjorde? Ja, det är ett ofta diskuterat frihetsproblem. Andra frågor som aktualiserats i relation till detta frihetsbegrepp har varit om det att vi har handlingsfrihet i relation till några alternativ är förenligt med att determinismen är sann och om det att vi har handlingsfrihet i relation till några alternativ är en förutsättning för moralen.

Jag tror det är klart att problem rörande handlingsfrihet inte på något *direkt* sätt är relevanta för politiska styrelseproblem. "Demokrati" i betydelsen av folkmakt kan inte gärna utgöra ett hot mot vår handlingsfrihet.

(2) *Social frihet*. Ett begrepp om frihet, som är vanligt i politisk litteratur, gör friheten till en relation mellan olika personer (eller institutioner – detta tillägg är fortsättningsvis underförstått) och något handlingsalternativ. Tanken är att en person P är fri visavi en annan person Q att göra en handling h om och endast om Q ej lägger hinder i vägen för P :s genomförande av h . Också beträffande social frihet är det ett problem att avgöra hur begreppet mera bestämt ska förstås. Vad är det att "lägga hinder i vägen" för en persons handlande? Andra problem beträffande social frihet som diskuterats har varit om individer bör ha sådan frihet visavi politiska instanser i några bestämda avseenden. Social frihet, liksom handlingsfrihet, är ju en *relation*. Det går inte att meningsfullt tala om vare sig handlingsfrihet eller social frihet i en absolut mening. Vi har handlingsfrihet med avseende på vissa alternativ och vi kan tänkas ha social frihet visavi vissa personer med avseende på vissa alternativ. Frågan om den sociala friheten visavi de politiska instanserna – vad vi kunde kalla frågan om den politiska friheten – skulle därmed kunna ges en mera bestämd mening om vi talade om politisk frihet *i vissa avseenden*. Här är vi alldeles klart inne på frågor med relevans för styrelseproblem i ett samhälle. Det bör gå att konstruera tänkbara politiska friheter, som verkligen är oförenliga med "demokrati" i betydelse av *folk*makt. Visserligen är det svårt att tänka sig ett samhälle där t. ex. opinionsbildningen skedde *helt* utan statliga restriktioner, men kanske kunde man tänka sig att tala om yttrande- och tryckfrihet i ett samhälle där allt som inte av staten var förbjudet på dessa områden var tillåtet och där de

restriktioner som staten uppställde uppfyllde vissa villkor. Jag har sökt skärpa idén om yttrande- och tryckfrihet just på det viset i en uppsats, som LOE kritiserar, dock utan att han tycks ha uppfattat min poäng. Trots att den åsikt jag pläderar för borde te sig som vederstygglig för LOE – jag är *mot* yttrande- och tryckfrihet uppfattade på detta vis – så tar han inte upp den till någon detaljerad granskning. Här har vi annars, tror jag, ett av de viktigaste frihetsproblemen med anknytning till demokratidiskussionen.

Ett annat sätt att ge mening åt idén att det ska råda politisk frihet i vissa avseenden i ett samhälle vore att hävda att en gräns bör dras för den politiska maktutövningen i *varje* samhälle, också det mest demokratiska. Då en konstitution skrivs och då politiska institutioner byggs upp, så bör något slags garanti konstrueras för att individen på vissa områden kan agera utan hinder från staten. Ett sätt att åstadkomma detta vore att i konstitutionen förbjuda den högsta politiska instansen att fatta vissa typer av beslut (utan att grundlagen på ett eller annat omständligt vis dessförinnan ändrats) och att inrätta en instans som juridiskt överprövar den politiska högsta instansens lagstiftning.

John Stuart Mill är kanske den som främst pläderat för denna typ av garantier för den individuella friheten gentemot "det politiska". Jag har argumenterat för att ingen rimlig sådan gräns mellan det politiska och det privata kan dras. I sitt svar på vad jag skrivit är det framför allt denna ståndpunkt LOE angriper. Det är också till den jag ska koncentrera min argumentation i den här uppsatsen.

(3) *Att vara fri.* De frihetsbegrepp jag skilt mellan hittills har varit av relationskaraktär. Ändå är ett absolut språkbruk ifråga om frihet mycket vanligt. Det sägs sådant som att vi bör vara "fria" eller "autonoma", att ingen demokrati kan bäras upp av "ofria" individer osv. Jag tror att bästa sättet att ge mening åt ett sådant språkbruk är att uppfatta det så, att man tagit sin utgångspunkt i en idé om handlingsfrihet varvid variabeln för handlingsalternativ bundits genom något slags kvantifikation. Idén är att en fri människa är en som har handlingsfrihet beträffande vissa angivna *typer* av handlingsalternativ. Kanske kan "frihet" i någon sådan bemärkelse ha värde? Kanske kan den vara en betingelse för demokrati? Jag har snuddat också vid den typen av frågeställningar och jag har sökt precisera ett begrepp om handlingsfrihet, som skulle kunna vara fruktbart i detta sammanhang. Jag tror att det finns en inte alltför sökt innebörd av "fri" sådan att frihet hos medborgarna i ett samhälle blir ett medel att på bästa sätt realisera demokrati. LOE delar inte på något vis mitt synsätt här. Då han emellertid inte ger några argument för sin ovilja mot mitt förslag till begreppsbildning ska jag inte försöka föra diskussionen vidare i detta sammanhang.

2. Den liberala principen

I sin bok *Om friheten* pläderar J S Mill för att en gräns ska dras gentemot det politiska, ett skydd för det privata bör skapas. Mills liberala idé är att en sådan avgränsning bör göras, inte bara i despotiskt styrda samhällen, utan också i demokratier. Vad han pläderar för är tänkt som en generell politisk princip.

Har Mill rätt?

Svaret på den frågan kan endast bli välgrundat om det baseras på en noggrann granskning av olika möjliga tolkningar av Mills förslag till princip. Jag menar att ingen utformning av den liberala princip Mill försvarar är normativt acceptabel. LOE vill också ge ett exempel på en gränsdragnings. Jag menar att också LOE:s förslag är oacceptabelt. Har jag rätt i detta har vi nog rätt att provisoriskt avföra liberalismen från den fortsatta diskussionen om demokratin. Någon rimlig liberal princip, som hotar folkmakten, låter sig ej formuleras. Att denna slutsats måste bli *provisorisk* hänger samman med att det aldrig är möjligt att säkert veta att ingen någonsin ska kunna finna på en princip som *är* rimlig.

Skulle det ligga något rimligt i tanken om en gräns för det politiska också gentemot demokratiska politiska institutioner återstår att praktiskt visa *hur* denna gräns ska dras upp. Med vilka institutionella medel ska en garanti skapas för att inte folkets majoritet lägger sig i det som borde vara privatsaker?

Fortsättningsvis ska jag bortse ifrån detta praktiska problem. Har jag rätt i mitt förkastande av alla liberala principer, så aktualiseras ju aldrig dessa problem.

LOE invänder inte i sak mot min argumentation mot Mills liberala princip. Möjligen menar också LOE att den är normativt oacceptabel i de tolkningar jag ger den. Däremot vill han alltså själv föreslå en princip av liberal karaktär, nämligen följande:

(L) En normal vuxen människa bör ha suverän beslutanderätt åtminstone i fråga om varje handling sådan att den antingen inte har några som helst kausala effekter på någon annan än henne själv, eller, i den mån som den kausalt påverkar andra, denna påverkan uteslutande är av positiv art.

Är (L) normativt acceptabel? Bör vi också i en demokrati, i ett system där folkmacht i övrigt råder, införa konstitutionella hinder mot att majoriteten lägger sig i vad "normala vuxna människor" gör ifråga om sådant som "antingen inte har några som helst kausala effekter på någon annan" eller "kausalt påverkar" andra endast positivt?

Denna fråga förutsätter för att kunna ges ett välgrundat svar, att vi preciserar utifrån vilket etiskt system vi vill göra vår bedömning och att vi

preciserar innebörden i vissa centrala uttryck i formuleringen av (L).

Då jag har diskuterat Mills förslag till liberal princip har jag gjort det utifrån handlingsutilitaristisk utgångspunkt. Det har varit naturligt för mig av den anledningen att jag är handlingsutilitarist. Det har också tyckts mig naturligt med tanke på att också Mill rimligen kan tolkas till att vara handlingsutilitarist (eller i vart fall utilitarist, det finns ju en och annan regelutilitaristisk *antydning* hos honom). Det har också tyckts mig naturligt av den anledningen att handlingsutilitarismen snarare än något annat, deontologiskt system, har tyckts mig kunna erbjuda någorlunda goda utsikter till en för *liberalismen* positiv upplösning av problemsituationen. Om *någon* normativ utgångspunkt skulle kunna göra liberala principer rimliga så torde det vara den utilitaristiska.

Till min förvåning finner jag att LOE inte bara ger mig rätt när jag till slut, på basis av min argumentation, konkluderar att inga liberala principer är försvarbara ur handlingsutilitaristisk synpunkt eftersom vi i ett system av folkvalt bör upphäva gränsen för det privata, han hävdar också att min slutsats är *trivial*. Det hade jag inte kunnat drömma om! LOE skriver:

Det är snarast... så att det med utgångspunkt i handlingsutilitarismen är tämligen utsiktslöst att försöka underbygga den liberala tanken att individen är *suverän* i åtminstone vissa frågor.

Läser man LOE noga och eftertänksamt får man nog emellertid på känn att han råkat använda uttrycket "suverän" på ett tvetydigt sätt. Folkvalt förutsätter att folkmajoriteten är suverän ifråga om alla beslut i samhället. Det finns inga *garantier* inbyggda i konstitutionen för att individerna ska få göra några som helst val utan inblandning från folkvalts organ. Handlingsutilitarismen, däremot, ger inte på något omedelbart sätt vid handen att individer skulle sakna suveränitet på detta sätt. Hur konstitutionen ska utformas bedöms utifrån handlingsutilitaristisk synpunkt med hänsyn till nyttan. Kanske blir konsekvenserna de allra bästa om vissa beslut förbehålles individerna själva? Om så är fallet eller ej är just det problem jag vill diskutera. Däremot utesluter handlingsutilitarismen att individer är "suveräna" i en *annan* mening. Om handlingsutilitarismen är korrekt så har alla dina handlingar normativ status. Det ger mening att inför vilken som helst handling du utför fråga om den är rätt eller fel. Tanken att vissa handlingar skulle falla utanför moralen eller vara sådana att du själv bestämmer (suveränt) om de är rätt eller fel eller liknande, är oförenlig med handlingsutilitarism. Liberalismen förutsätter dock inte någon sådan, i mitt tycke befängd, idé om suveränitet för individer. Därför hotas inte liberalismen på något omedelbart och självklart vis av handlingsutilitarismen.

LOE tycks mena att "någon form av deontologisk etik" är bästa grunden

att stöda sig på, för den som vill försvara (L). Tyvärr anger han inte på något vis hur denna deontologiska etik skulle vara beskaffad. Stundtals tycks det som om LOE skulle vilja föra diskussionen kring (L) och liknande principer utifrån regelutilitarism. Han gör dock aldrig klart av vilken typ den regelutilitarism han i så fall favoriserar – och tillskriver Mill – ska uppfattas. Är det värdet av allmän efterlevnad av regler som ska studeras eller är det värdet av allmänt accepterande av dem? Hur ska de relevanta jämförelserna göras då vi vill ta ställning till hur en konstitution bör skrivas? Ska vi se till samhällen i något avseende "liknande" det relativt vilket diskussionen förs? Lyckligtvis tror jag inte det är nödvändigt att gå in på alla dessa svårigheter eftersom LOE i praktiken för sin diskussion utifrån handlingsutilitaristisk utgångspunkt. De argument han vill anföra för sin princip (L) är de Mill anfört för sin liberala princip och de *är* av handlingsutilitaristisk karaktär.

Hur är det då med rimligheten av (L)?

Ett första problem då vi vill tolka (L) har att göra med LOE:s formulering att vuxna och normala människor ska få ha suverän beslutanderätt (göra som de vill?) "i fråga" om handlingar av ett visst slag. Hur ska detta "i fråga" om förstås. Ska vi ha rätt att göra en handling utan inblandning om den uppfyller LOE:s villkor i övrigt dvs inte har några som helst kausala effekter på någon annan än oss själva eller, om den har sådana effekter, endast har *positiva* sådana? Men hur ser han då på situationer då handlingen ifråga har alternativ, som skulle få konsekvenser för andra om de utfördes? Antag att jag funderar över om jag ska tillbringa eftermiddagen med att läsa en viss bok eller ej. Vi förutsätter att handlingen att läsa boken uppfyller LOE:s villkor så till vida att den endast skulle få konsekvenser för mig själv om jag utförde den. Men anta att bland alternativen till denna handling finns den, att bära alla böcker till antikvariat och försäljning så att jag kan sända pengarna till ANC i Sydafrika. Och anta att den sistnämnda handlingen skulle innebära att femtio personers liv räddades. Skulle jag då inte kunna åläggas att bära böckerna till antikvariat, om (L) byggts in i konstitutionen? Skulle jag därmed kunna blockera *alla* krav från samhället, andra människor osv på mig, genom att "vända mig inåt" i mitt handlande?

Jag vet inte riktigt hur LOE skulle bedöma detta problem. Jag tycker dock det är klart att (L) här måste modifieras för att alls bli rimlig. En idé vore kanske att låta "i fråga" uppfattas så, att jag endast var suverän att göra en handling om varken den eller några alternativ till den hade konsekvenser för andra. Nu är det väl tveksamt om (L) skulle erbjuda något skydd att tala om för den individuella friheten. Alltid finns det väl *något* socialt betydelsefullt alternativ till våra handlingar. Vad (L) skulle kräva vore därmed snarast ett visst slags *motivering* för politiska ingripanden i

privatlivet. Dessa måste göras just med hänvisning till att mitt handlande skulle vara oförenligt med vissa sociala förpliktelser.

Men också detta att en viss typ av motiveringar skulle erfordras för politiska ingripanden, om (L) skulle respekteras, framstår som normativt dubiöst. Det torde finnas goda handlingsutilitaristiska skäl att konstruera en konstitution så att folkmajoriteten har möjlighet att påbjuda *också* sådana handlingar, som inte själva har konsekvenser för andra eller är sådana att alternativen till dem har det. De politiska instanserna skulle eljest tvingas att välja mellan extremt hyckleri – att framtvinga vissa individuella handlingar med hänvisning till alternativ med *förment* social betydelse – eller total impotens. Tänk på situationer då enskildas handlingar varken är tillräckliga eller nödvändiga för att ett visst resultat ska uppkomma men likväl sådana att ska ett socialt önskvärt resultat alls kunna realiseras, så krävs att *alla* eller *många* gör samma sak. Om *jag* slutade betala min skatt skulle sannolikt detta inte ens märkas, annat än därigenom att staten skulle på olika sätt reagera *mot* mitt beslut. En enda vanlig skattebetalares insats är varken nödvändig eller tillräcklig för att något visst projekt ska bli av. Inget daghem får stå utan personal, inget Viggenplan blir kvar på marken bara därför att *jag* inte betalar skatt. Ändå tror jag att de flesta skulle vara villiga att medge att staten bör ges rätt att *tvinga* mig här till. Enligt (L) skulle jag emellertid ha rätt att i stället göra vad jag ville med mina pengar, bara detta inte fick negativa konsekvenser för andra. Detta talar starkt emot rimligheten av (L). Just hänvisningar till nyttan av *allmän* efterlevnad av en eller annan maxim måste ofta beledsaga politiska ingripanden. Att förbjuda detta och i fall som detta framtvinga *hycklande* motiveringar för besluten (med hänvisning till någon liten inverkan handlingarna individuellt kan tänkas ha för andra än agenten) förefaller inte särskilt välbetänt. (L) är helt enkelt en orimlig princip.

Till svårigheterna med alternativ och handlingar som är av en *typ* som är sådan att *allmänt* utförande av den har betydelsefulla effekter kommer, då vi vill bedöma rimligheten av (L), det faktum att flera uttryck i formuleringen av (L) är mycket vaga. Vad är det att en handling har kausala effekter "på" någon? Finns det några handlingar som inte har kausala effekter på någon annan? Hur kan vi i de fall en handling faktiskt har kausala effekter "på" andra än agenten avgöra om dessa är "positiva" eller ej?

Jag ska inte driva diskussionen kring dessa tolkningsproblem djupare än så. Oavsett hur vi preciserar (L) i dessa avseenden, så kvarstår skälen mot (L), som tar fasta på förekomsten av alternativ och handlingar av en *typ* med viktiga effekter av ett *allmänt* utförande, som konklusiva mot den. Jag ska bara flyktigt beröra *en* typ av argument som möjligen kan ha föresvävat LOE, även om han aldrig uttryckt det explicit. Man skulle kunna

tänka sig, att någon som ville försvara (L) skulle göra det med hänvisning till en eller annan deontologisk idé om, att vad som avgränsas som "privat" enligt (L) är sådant som endast individen själv har ansvar för ur moralisk synpunkt. Kanske är det någon idé av följande typ som ligger bakom LOE:s tes: (L) avgränsar ett område av "individuell frihet" som vi (*prima facie*) har rätt till. Vi bör (*prima facie*) vara autonoma så till vida att vi inte låter andra blanda sig i det som (L) avgränsar som privat.

Nu menar jag att dessa normativa idéer är ohållbara. Frihet har inget egenvärde, i synnerhet inte social frihet. Vi har inget "rätt" till privatlivet, på det sätt som här förutsättes. Vi har faktiskt ett ansvar för varandras lycka och välbefinnande likaväl som för vårt eget. Moralen är inte *partisk* på det sätt som här förutsättes. Ja, vi har varken rätt att försumma andras lycka med hänvisning till att den är deras privatsak eller att försumma vår egen med hänvisning till att den inte angår någon annan. Detta är *min* uppfattning om moralen. Jag vet emellertid inget effektivt sätt att övertyga den som tvekar om detta. Emellertid tycks det också som om den deontologiska idé, som här skisserats, med innebörden att vi "har rätt" till vårt eget privatliv och inget med andras att göra, dessutom skulle vara irrelevant med avseende på (L). Och *det* tror jag att jag kan visa också för den som inte delar min moraliska grundsyn. Ty *även* om alltså frihet har ett värde i någon mening eller om vi har en förpliktelse att vara autonoma och att respektera andras autonomi, så kan denna förpliktelse inte gärna gälla ett privatliv avgränsat just så som (L) drar upp gränserna. Om vi bör vara autonoma, så torde detta vara en plikt både för barn och vuxna, för normala och onormala. *Denna* typ av inskränkningar av friheten – som ingen liberal torde klara sig utan – är uppenbarligen *utilitaristiskt* motiverade. Men har vi en gång accepterat att *försvaga* våra liberala principer på utilitaristiska grunder så borde det inte finnas några hinder för att på samma grunder *förkasta* dem. Och det är just vad jag vill göra med (L) och med alla andra förslag till formuleringar av den liberala ståndpunkten jag träffat på.

3. Den liberala principen (fortsättning)

Då LOE vill argumentera för sin princip (L), som han uppfattar som en rimlig tolkning av Mill, ansluter han sig helt enkelt till ett par argument hos Mill som jag tämligen utförligt har diskuterat. Mill hävdar att individerna i allmänhet vet bäst om sådant som rör just dem själva. Detta av två skäl: de har själva det största intresset i vad som sker med dem och de har bästa kunskapen om egna behov och önskningar.

Det är inte så lätt att ge en alldeles bestämd mening åt detta argument hos Mill. Uppenbarligen har han inte velat uttrycka något lagmässigt

samband. Det är inte med nödvändighet så att individen själv alltid vet bäst ifråga om sådant som rör honom själv. Och det är inte alltid fallet att han på detta sätt vet bäst. Utsagan måste på något vis uppfattas statistiskt – men hur skulle man egentligen kunna pröva dess rimlighet? Mitt främsta argument mot Mills resonemang har dock inte tagit fasta på att det skulle vara oklart eller ohållbart. Frågan om dess giltighet får aldrig någon riktig aktualitet, menar jag, eftersom det är irrelevant för den tes Mill (och LOE) driver. Även om vi kunde ge en bestämd innebörd åt tanken att folk "oftast" vet bäst själva i förhållanden som direkt rör dem, så att vi t ex visste att detta var fallet i 80 % av alla beslut, så skulle inte därav följa, att individerna borde vara suveräna i alla de frågor som rör dem exklusivt. Kanske skulle en upplyst folkmajoritet ge dem beslutsrätt på tillfällig delegation just i de 80 % av alla frågor där de faktiskt visste bäst och själv fatta beslut i återstående 20 % av fallen! Vad Mill behöver visa är inte vilka som "oftast" vet bäst i frågor som rör individer direkt, utan vad som ger de bästa besluten, att majoriteten provisoriskt fördelar beslutsrätten mellan sig och enskilda individer å ena sidan eller att individerna får absolut suveränitet i vissa frågor (med konstitutionellt skydd för beslutsrätten) å den andra. De intressanta fall vi bör granska är de där kompetensvister kan tänkas uppstå. Och jag menar att det finns skäl att i dessa fall ge beslutsrätten åt demokratiska organ. Det är dels viktigt att de politiska instanserna har en möjlighet att – om de så finner lämpligt – ingripa för att skydda individer mot sådana individuella planer som hotar individerna själva (här vill t o m Mill vara med en bit på väg: sin *frihet* har man inte rätt som individ att sälja ut!), dels kan det vara alldeles nödvändigt att de politiska instanserna har möjlighet att hindra individer från att genomföra vad *de* uppfattar som sin ensak i fall då *majoriteten* menar sig ha goda skäl att anta att dessa planer kan bli till ett hot mot det allmännas bästa. Jag har tämligen utförligt diskuterat de här problemen i de två skrifter LOE främst bygger sin uppsats på. Ändå tvingas jag konstatera att han inte på något vis sökt *bemöta* mina invändningar. Han nöjer sig med att *upprepa* Mills argument och *påstå* att det är relevant.

4. Slutsats

Efter att jag gjort olika försök att, i min uppsats *Mot friheten*, ge en rimlig och normativt acceptabel tolkning av Mills frihetsprincip, tvingades jag konstatera, att ingen sådan tycktes stå att finna. Ingen av de tolkningar jag diskuterat tycktes hålla stånd för en utilitaristisk prövning. LOE har antytt att Mill skulle stått starkare, om jag i stället valt en annan tolkning av Mill, den LOE själv formulerat. Granskningen i denna uppsats ger dock vid

handen att LOE:s tolkning av Mill är normativt *mindre* acceptabel än någon av de tolkningar jag diskuterat. LOE:s princip (L) skulle, om den tilläts styra utformningen av en demokratisk konstitution, omöjliggöra för folkets majoritet att besluta om de flesta skatter, den skulle ge individen möjlighet att undfly allt socialt ansvar genom att vända sig "inåt" i handlandet. LOE:s princip (L) torde också vinna ännu mindre stöd av Mills argument för liberalismen, än vad Mills egen liberala princip gör. Ty LOE:s princip (L) drar gränsen för det privata så, att det är helt uppenbart att vad som tilläts ske där kan få utomordentligt stor betydelse för andra. Därmed blir tanken om rätten till det privata, att suveränt besluta över för individen, omöjlig att försvara endast med hänvisningar till att individen skulle veta bäst i sådant som endast rör individen själv.

Sammanfattningsvis: LOE har inte givit några i mitt tycke goda skäl mot tesen om det orimliga i varje *generell* avgränsning gentemot den politiska makten till skydd för individen. LOE ger mig rätt i att folkmakten och "frihet" i den bemärkelse som här diskuterats är oförenliga. Jag kan inte se annat än att min slutsats måste stå kvar: i valet mellan "demokrati" i betydelsen av folkmakten och frihet bör vi välja det förra.

Appendix

Vid flera tillfällen, då jag läst LOE:s uppsats "mot den rena intoleransen" har jag knappt trott mina ögon. Missförstånden av mina uppfattningar är så grova att jag frestas tro att det rör sig om något slags missriktat skämt. Här ska jag beröra några av de värsta fallen. Jag börjar med det praktfullaste av dem alla.

Förvisso har jag försvarat tanken att ingen *generell* avgränsning till skydd för det privata mot politisk intervention kan formuleras – om vi eftersträvar en som håller för handlingsutilitaristisk prövning. I en väl fungerande "demokrati", i betydelsen av att där råder folkmakten, bör folkmajoriteten vara suverän att besluta i vilken som helst fråga. Inga konstitutionella hinder för detta bör föreligga. LOE tycks nu tro att jag därmed har menat att man medelst majoritetsbeslut bör avgöra sådant som huruvida gräset är grönt eller ej. Han gör sig sedan stor möda att visa att sådant ej *låter* sig avgöras genom majoritetsbeslut. Ja, inte nog med det, han invecklar sig i ett krångligt resonemang där han tänker sig att jag skulle invända, då jag gjorts uppmärksam på att ett majoritetsbeslut ej *kan* avgöra om gräset är grönt eller ej, att majoriteten kanske i så fall *delegerar* till någon *individ* att göra detta avgörande. Han fortsätter så med att visa att inte heller en individ kan *avgöra* vilken färg gräset faktiskt har. Det är ju

rena nyset! Jag har aldrig trott och aldrig hävdat att det går att avgöra hur det förhåller sig i en sak eller, för den delen, i moraliska spörsmål, genom *beslut*. Är gräset grönt så är det, oavsett vad en majoritet kan tänkas yttra. Min tanke om oinskränkt beslutsrätt för folkets majoritet innefattar endast en tanke om att ingenting över vilket beslut *kan* fattas ska undandras dess suveränitet. Efter vad jag kan förstå följer därav endast att inga beslut om hur en eller annan agent i ett samhälle ska *handla* är folkmajoriteten främmande. Så är det t ex möjligt att fatta majoritetsbeslut om vad samhället ska *anse* i en viss fråga, t ex om kärnkraftens farlighet. Kanske är det tankar av det slaget, som jag i olika sammanhang uttryckt, som lett LOE på avvägar. Han har inte sett skillnaden mellan sådana beslut som exempelvis att kärnkraft ska *anses* som farlig och därför oförenlig med viss lagstiftning å ena sidan och å andra sidan beslut att kärnkraft *är* farlig? Eller driver han med läsaren?

LOE påstår att jag konstruerat ett bevis för att demokrati och frihet ej kan förenas. Han insinuerar också i nästa ögonblick att jag skulle ha "lånat" beviset från A Sen. Han tillrättavisar mig så i magistral ton och påpekar att de två antaganden, som ligger till grund för Sens bevis, om kollektiv rationalitet och paretooptimalitet, ej är liktydiga med "demokrati" i betydelsen av *folkmakt*.

Den som läst min uppsats "Mot friheten" med minsta uppmärksamhet vet att jag över huvud taget aldrig återgivit något *bevis* för tesen om att demokrati och frihet ej kan förenas. Jag har hänvisat intresserade läsare till Sens egen text. Då jag redovisar Sens *tes* har jag inte försummat att nämna att den är hans och att det är Sen och ingen annan som givit ett bevis för den. Givetvis har jag aldrig påstått att Sens två villkor, om kollektiv rationalitet och paretooptimalitet, är liktydiga med "demokrati" i betydelsen av *folkmakt*. Jag har påpekat att *redan* kollektiv rationalitet och paretooptimalitet kommer i konflikt med "frihet" i en mycket minimal bemärkelse. LOE själv tycker det är trivialt att folkmakt och frihet är oförenliga storheter. Jag har inget att invända mot det påståendet. Vad Sen visar utöver detta är emellertid att det inte är så lätt att *åstadkomma* förenlighet mellan "demokrati" och "frihet", genom en försvagning av begreppen. Och *det* är nog inte så trivialt.

LOE tycks a propos detta, att det *trivialt* är så att frihet och folkmakt är oförenliga, anse att häri skulle ligga något metodologiskt problematiskt. Jag borde enligt LOE ha definierat "demokrati" så att det blir en empirisk fråga huruvida demokrati kan förenas med frihet. Nu tror jag emellertid för det första att Sen visat att detta inte är så lätt att åstadkomma. För det andra så tror jag inte det finns några goda metodologiska skäl att förfara på det viset. Jag är ju beredd att försvara "demokrati" i betydelsen av folkmakt. Jag är *för* "demokrati" i en mening som logiskt utesluter frihet.

Inte har väl min tes genom valet av denna begreppsbildning blivit ointressant eller platt? Den tycks om inte annat få adrenalinet att rinna till hos LOE!

LOE hävdar att jag gjort mig skyldig till inkonsekvens då jag på en gång pläderat för folkmakt och hävdat rätten till uppror i de fall folkets majoritet gör allvarliga fel. Men givetvis ligger ingen motsägelse i detta. Det är *ett* problem att avgöra hur en konstitution bör skrivas. Jag har pekat på i mitt tycke goda skäl för att, i en väl fungerande demokrati, skriva den så att folkmajoriteten är suverän i alla tänkbara former av beslut. Skulle emellertid någon bestämd stat urarta så till vida att man där på demokratisk väg började fatta bestialiska beslut, så skulle jag givetvis, som den handlingsutilitarist jag är, känna mig förpliktad att motarbeta dessa beslut. Jag tror inte att en väl fungerande demokrati faktiskt *kommer* att utvecklas på detta vis. Det är därför jag pläderar *för* en demokratisk konstitution. Men *skulle* i något givet fall min optimism befinnas ogrundad tvekar jag inte att sabotera i laga ordning fattade beslut. Häri ligger ingen motsägelse. Å ena sidan föreligger ett kategoriskt påstående: en demokratisk konstitution med en suverän majoritet är något vi bör realisera. Å andra sidan ett hypotetiskt förbehåll: *Skulle* det gå åt pipan så bör vi göra uppror. Dessa två omdömen är logiskt förenliga.